

Erköles és irodalom*

A jón kívül nincsen semmi más, mi szép, csodás, folyvást új, folyvást meglepő lenne, édes és állandó részegséget szerezne. A rossz pedig sivár, komor, egyhangú és unalmas. De csak a valódi jó és a valódi rossz esetében van ez így. A képzelt jó és a képzelt rossz ellentétes hatást vált ki. A képzelt jó unalmas és lapos. A képzelt rossz változatos, érdekes, mélyenjáró, ingerlő és csábítóssal teli.

A valóságot ugyanis olyan szükségszerűség, tehetetlenség uralja, mely teljesen hiányzik a képzeletbeliből, amint a bennünket irányító nehézkedés is hiányzik egy festővászorról. Az eget-földet elválasztó térben a tárgyak könyvedén és meggátolhatatlan hullanak alá, mihelyt úr nyílik alattuk; fölfelé alig, vagy igen kevésnyire mozognak, s akkor is kínosan és mesterségesen. Ha valaki lejön a létrán, elvét egy fokot és leesik: szomorú vagy érdektelen látvány, még ha először látjuk is. Ha valaki úgy járna a levegőégben, mint valami lépcsőn, és naponkint, sőt, a nap mindegyik órájában elvégezné gyakorlatát, hogy felhőig emelkedik, majd visszaereszkedik: csakhamar ügyet sem vetnének rá. Ilyen viszonyban állunk a tiszta jóval. Mert a rosszra nehézkedéshez hasonló erejű-kényszerűség ítéli az embert, elvesz tőle mindent jót, mert amit meghagy neki, az nagyon szűkösre korlátozott, nyomasztó ajándék, rosszal elegy és piszkos. Van azonban kivétel. Ha valami természetfölötti jelenik meg a földön, egyből hatálytalanítja a szükségszerűséget.

Am ha festővászonra ábrázolom azt az embert, ki a légen hatol át, nem tudom fölkeltetni az érdeklődést. Hiszen az ilyen tünemény jelentősége csak létezésében teljes. Az irrealitás minden értékétől megfosztja a jót.

Az az ember, ki természetes mozgással igyekszik az utcán, mindennapos és érdektelen látvány. Akik furcsán ugrálnak, szökdécselnek, egy pillanatra megállítanak és elszórakoztatnak. Am ha véletlen észrevenném, hogy egyikük-másikuk tüzes parazson mezítláb tapos, a helyzet tüstént megváltoznék. Az ugrálgatásokat, szökdécseléseket borzalom venné körül, a látvány tűrhetetlenné, s borzalmától unalmassá és monotonná is válnék. Figyelmem rátelepszik és kedvtelve állapodik meg a természetes mozgással közlekedő emberen. A képzelt rossz ugyanígy szítja föl érdeklődésünket formáinak gazdagsága iránt, és képzelgésünket szabadon magához idomítja. A szükségszerűséget magán viselő valóság azonban mindenestül megsemmisíti érdeklődésünket. Az egyszerűség, mely a képzelt jót annyira elfakítja, hogy tekintetünk rá sem talál, a valóságos jó kifürkészhetetlen csodája.

De az irodalmat mindeneelőtt a képzelet szüli, s ezért az erkölcstelenséget nehéz lenne leválasztani róla. Vaskos tévedés tehát, ha az íróknak szemrehányják, hogy erkölcstelének, mert akkor azt is szemükre kellene hányniuk, hogy egyáltalán írók. (Amint a XVII. században meg is tették.) S akik magasabb erkölcsiségre törekzenek, semmivel sem kevésbé erkölcstelének, mint társaik; legföljebb rosszabb írók. A többiekhez hasonlóan, minden erőlködésük ellenére, a jó unalmas, a rossz többé-kevésbé vonzó. S ezek után az irodalmat mindenestül el lehetne ítélni. Miért is ne? Az írók és a számtalán olvasók fölzúdulnának, hogy az erkölcs nem föltétele az esztétikának. De be is kellene bizonyítaniuk, amit soha meg nem tettek, hogy az irodalomra csak esztétikai szempontokat lehet alkalmazni. De az olvasók nem képeznek külön állatseregletet, s akik könyvet ítélnak a kezükbe, ugyanakkor számtalan más tevékenységet is ellátnak, lehetetlen hát, hogy az irodalom ne legyen alávétve a jó és a rossz kategóriájának, melynek minden emberi tevékenység alá van vetve. Minden tevékenység kétszeresen kapcsolatot tart a jóval és a rosszal, alapjában

*Ez a tanulmány Emile Novis álnévén, *Morale et Littérature* címmel jelent meg a *Cahiers du Sud* 1944. januári számában (40–45. o.). Simone Weil egyetlen, eddig megjelent kötetében nem szerepel. (A fordító)

és megvalósulásában. Egy könyvet egyrészt meg lehet írni jól vagy rosszul, másrészt eredhet jóból is, meg rosszból is.

De nemcsak az irodalomban teremt erkölcsstelenséget a képzelet. Magában az életben is hasonló hatást fejt ki. Hiszen életünk lényegét is csaknem egyes-egyedül képzelet tartja fenn. Amítjuk magunkat jövőnkkel. S az igazság heroikus tisztelőit kivéve, úgy állítjuk be a múltat, ahogy kényünkre-kedvünkre átalakítottuk. Nem törődünk másokkal: az alapján vágjuk zsebre őket, amit gondolnak, mondanak, cselekszenek. A valóság elénk tárja elemeit, mint a regényírónak, hogy témáját tetszés szerinti tényből kiválaszthassa, de mi köddel vonjuk körül őket, és az értékek visszájukra fordulnak, mint minden képzeletben, melyben a rossz vonz és a jó unalmat kelt. Ritka pillanatokra ütközünk oly erősen a valóságba, hogy egy percre föleszméltessen, például akkor, ha egy szenttel találkozunk, vagy elvetődünk a szerencsétlenség és bűnözés vidékére; csakis ilyen, s ehhez hasonló esetben ébredünk rá a rossz szörnyű monotonijára és a jó kifürkészhetetlen csodájára. Am csakhamar újra visszazuhanunk fecsegésektől nyüzsgő félálunkba.

Van még egy hatalom, mely föleszméltet az igazságra. A zseniális írók művei. Azoké, akik zsenialitása teljesen elsőrangú, és érettsége teljébe ért. Műveik túl vannak a képzeleten és minket is kivezetnek belőle. Képzelet leple alatt magának az életnek a sűrűségéhez hasonló adnak, olyan sűrűséget, melyet az élet nap nap után fölkinál, de nem tudjuk megragadni, mivel hazugságban leljük kedvünket.

Noha ezek a művek is szavakból állanak, a lelkeket igazgató nehézkesed jelen van bennük. Jelen van és meg is nyilatkozik. Lelkünkben ugyanis ezt a gyakran érezhető nehézkesedést saját hatásai fojtják el: mindig tévedés és hazugság kíséri azt, ha megadjuk magunkat a rossznak. A kegyetlenség vagy félelem lejtőjére siklott ember nem képes megítélni a letaszító erő mibenlétét, sem azt, hogy ez az erő milyen kapcsolatban áll a többi külső erővel. Azokban a szavakban, melyeket a zseni gyűjt egybe, egyszerre több lejtőt látunk és érzünk valódi elhelyezkedésében, de mint hallgatók és olvasók egyikről sem fogunk lezuhanni. Úgy érezzük meg a nehézkesedést, ahogy akkor érezzük, ha védett helyről pillantunk szakadékba, és nem ragadhat el a szédület. A mélységnek ebben az architektúrájában meg tudjuk különböztetni a nehézkesedés egyező és változóalakjait. Az *Iliás*ban meglátjuk és egyszerre érezzük a győzelem és a balsiker lejtőit, azt, ami a csatamezőn harcoló katonának sohasem jelenik meg. Aiszkhülosz és Szophoklész színháza, Shakespeare néhány darabja, Racine *Phaedra*-ja (a francia tragédiák között egyedül), Molière számos vígjátéka, Vilhon *Nagy Testamentuma* magában hordozza a nehézkesedést, mit egyedül a zseni képes megkötni. A jó és a rossz önnön valóságában áll bennük. E költők zseniálisak voltak, és zsenialitásuk a jó felé irányult.

Mert vannak démoni zsenik is. Az érettséghez éppúgy eljutnak. De ahogy a zseni érettsége a jó és a rossz igazi kapcsolatának való megfelelés, a démonikus zseni érettségét elhallgatás jellemzi. Példája és szimbóluma Rimbaud.

Minden olyan író, kit nem táplál egy egészen elsőrangú zseni teljes érettsége, csak abban láthatja létezése értelmét, hogy előkészíti az ilyen zseni számára a színteret. Kizárólag ez a feladat igazolhatja létét, mert másképp ugyanaz az erkölcsstelenség fenyegetné, melyre a dolgok rendje kényszeríti. Ha egy írónak szemrehányják erkölcsstelenségét, azt hányják szemére, hogy nem zseni, ha egyáltalán értelme van az ilyen kifejezésnek, vagy létezhet még kifejeletlen zseni. Az, hogy nem zseni, bizonyos értelemben nem az ő vétké; más értelemben pedig egyedül az övé. Hasztalan igyekezet orvoslást keresni a művészet erkölcsstelenségére. A zseni az egyedüli orvosság, és eredete nem a mi erőfeszítéseinkből származik.

Amit azonban e gyógyíthatatlan erkölcsstelenségben orvosolni lehet és kell: az az a föladatakör, melyet a szellemi irányításban az írók sajátítottak ki, holott az semmiképp sem az ő tisztük. Csak a teljes érettségébe eljutott elsőrangú zseni van hivatva azt gyakorolni. A többi író — hacsak az irodalmin kívül nem él benne filozofikus hivatás is, de az ilyen nagyon ritka — alig tarthat számot.

érdeklődésre világ- és életszemléletét, aktuális kérdésekben való véleményét tekintve, és nevetséges is ennek kinyilvánítására kötelezni. E kisajátítás a XVIII. századtól, de kivált a romantikától fogva tart. Dagályos messianizmusával elérte az irodalmat, s ez szöges ellentétben áll a művészet tisztaságával. Valaha az írók kegyuraik kiszolgálói voltak. E körülmény gyakran vezetett nagyon kínos helyzethez, de jóval előnyösebb volt, mint a messianizmus illúziója, nemcsak az írók és a közönség lelki tisztasága számára, de magának a művészetnek is.

E kisajátítás igazában az utóbbi fél- vagy negyedszázad alatt hordta ki leggonoszabb gyümölcsseit, mert hatása akkortól hatolt le a népig. Valószínűleg már azelőtt áramoltatott kisebb-nagyobb mértékű hitványabb szóbeli és írásbeli irodalmat a nép körében. De hajdan ellenszerűl szolgáltak a népeletet elárasztó tökéletesen szép tárgyak, vallásos szertartások, imádságok, énekek, mesék, táncok. S főleg hatalmat nem kapott e tisztség. De az utóbbi negyedszázadban minden felügyelet, mely az irodalmárok bitorolta szellemi irányítás föladatához tartozik, a legközönségesebb megnyilatkozások szintjére süllyedt. Van ugyanis folytonosság e megnyilatkozások és a legkiválóbb irodalmi termékek között, és a közönség ezt jól tudja. Hiszen ugyanabba az irodalmár csoportba, melyben senki nem tagadta meg kézszerítését a másiktól, tartoztak azok is, akik kizárólag az ilyen megnyilatkozásokat gyártották, alkalmi cinkosakkal és legnagyobb szellemeinkkel együtt. Egy Valéry-vers, és egy használóját előnyös házasággal kecsegtető szépítőszereklámja között sehol nincs törés e folytonosságban. Mert a szépítőszereklámja az irodalom által kisajátított szellemiség folytán olyan hatalmat gyakorol falusi lánykák szemében, mint egykor papjuk szava. Miért csodálkozunk azon, hogy oda jutottunk, ahol most vagyunk? Ilyet megengedni bűntény, s ennek felelősségét önvádként kötelesek magukon viselni mindazok, akik tollforgatásra hivatottak.

A szellemi irányítás tisztét évszázadok során papok látták el, csaknem egészen. Gyakran kegyetlen rosszul feleltek meg neki, ahogy az inkvizíció mágiái is tanúsítják, de legalább volt valami jogcímük rá. Valójában csak a legkiválóbb szentéke lehetne ez a szerep, ahogy az írók között is csupán a legnagyobb zseniké. Mindazonáltal hivatásánál fogva minden pap szentségre törekszik, ösztönzését abból, s az egyedül igaz szent követéséből, vállalásából, azaz Krisztusból nyeri; ha netán nem ezt cselekszi (s ez gyakran megtörténik), föladatának nem tesz eleget. De ha egy keveset is megfelel neki, több jót adhat az embereknek, mint amennyi jó saját magának van. Az író viszont csak önmagától foghat hozzá valamihez: más írók hatásának engedelmeskedhet, de ihletét nem szerezheti be tőlük.

Mikor a valóságban a papság már csaknem teljesen elveszítette irányító szerepét a XVIII. századi felvilágosodás következtében, írók és tudósok vették azt át. De az egyik éppúgy alkalmatlan erre a szerepre, mint a másik. A matematika, fizika, biológia éppúgy messze áll a szellemi irányítástól, mint a szavak egybegyűjtésének művészete. Hogy az irodalom és a tudomány mégis kisajátította ezt a szerepét, az annak a jele, hogy szellemi élet nincsen már. Napjainkban ugyan több jel vall rá, hogy az írók és tudósok e kisajátítása a vége felé jár, s csak látszatai maradtak fenn. Ám csupán akkor örülhetnénk ennek, ha nem kellene félnünk is, hogy sokkal rosszabb fog lépni a helyébe.

Az igazi zsenik alkotásai azonban elmúlt századokból is ittmaradtak. Törődünk hát ezekkel. Róluk való elmélkedésünk kimeríthetetlen ösztönzésünkre lehet, hogy útbá igazítson. Mert ha méltóképp ápoljuk ezt az ösztönzést, akkor arra irányít majd, hogy — Platón szavai szerint — szárnyat bontsunk a nehézkedés ellen.

(REISINGER JÁNOS fordítása)